

NEKE NOVE REFLEKSIJE O GRAĐANSKO - TRGOVAČKIM SPECIFIČNOSTIMA NOVČANIH OBVEZA

Prof. dr. sc. Aldo Radolović*
Doc. dr. sc. Oliver Radolović**

UDK 347.42
<https://doi.org/10.30925/zpfsr.39.1.11>
Ur.: 18. listopada 2017.
Pr.: 19. veljače 2018.
Prethodno priopćenje

Sažetak

Novčane obveze posebno su atraktivna pravna kategorija u građanskom i trgovačkom pravu. U ugovorima o kreditu, napose u ugovoru o potrošačkom kreditu to dolazi do posebnog izražaja. Novac ima, međutim, isključivo funkciju vrijednosti i irelevantno je u kojoj će valuti ugovorne strane to izraziti. Pad te vrijednosti zahtijeva potrebu "usklađivanja" koja se vrši na više načina. Vjerovnik nema pravo dobiti natrag veću glavnicu nego što ju je dao, ali ima pravo održati njenu realnu vrijednost. Isto pravo, dakako, ima i dužnik kada novčana kretanja idu prema vjerovniku, tj. kada novac aprecira.

Ključne riječi: građansko pravo, trgovačko pravo, novčana obveza.

1. UVOD

Novac i novčane obveze uvijek su bili u središtu pažnje opće i pravničke javnosti, a osobito u novije vrijeme (poznati slučaj "švicarskog franka").

No, i mimo tog slučaja, novčane obveze zaslužuju stalnu pažnju jer se upravo na njima "lome" mnoga načela obveznog i čitavog građanskog prava, čak i načela ustavnopravnog sustava zemlje. Povijesna emancipacija novčanih obveza počela je onog trenutka kada je čovjek (u pretežitom dijelu) napustio naturalnu proizvodnju (proizvodnju za sebe), odnosno razmjenu "stvar za stvar" i upustio se u razmjenu stvari (robe) za novac. Viši stupanj toga je razmjena "novac za novac" tj. davanje novca da bi se natrag dobilo više novca. Aktualni problem "švicaraca" svakako je dramatično problematizirao neke važne aspekte novčanih obveza (i bit će iznimno zanimljivo promatrati kako će naši sudovi u konačnici sve to razriješiti), ali pitanja zajma, kredita i potrošačkih kredita ipak ne pokrivaju sve relevantne elemente novčanih obveza.

Treba, naime uvijek imati na umu da obveze ne nastaju samo temeljem ugovora (arg. iz čl. 20. st. 1. ZOO),¹ a postojeće rasprave napose gube iz vida da obveze (pa,

* Dr. sc. Aldo Radolović, redoviti profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci u mirovini i sudac Ustavnog suda Republike Hrvatske u mirovini; radolovic47@gmail.com.

** Dr. sc. Oliver Radolović, docent Fakulteta ekonomije i turizma "dr. Mijo Mirković" Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli; oliver.radolovic@efpu.hr.

dakle, i novčane obveze) mogu nastati i temeljem odluke suda ili druge javne vlasti (čl. 20. st. 2. ZOO). Dakako i temeljem zakona (odgovornost za štetu, stjecanje bez osnove i sl.).

Obvezno pravo, uz još niz drugih načela, poznaje i načelo ekvivalencije, jednake vrijednosti davanja (čl. 7. ZOO). To, doduše, nikada ne znači da činidba A i protučinidba B moraju biti doslovno (stopostotno) jednake i tradicionalno je u granicama dopustive tolerancije poznato odstupanje do jedne trećine vrijednosti. Bez toga ne bi bilo komercijalnog poslovnog prometa, poslovne poduzimljivosti pa svakako i legalne zarade na toj osnovi.

U slučaju novčanih obveza ovo pravilo dolazi do posebnog izražaja. Zapravo se može reći da pri razmjeni “novca za više novca” to pravilo dobiva samo svoj smisao (svoju *causa-u finalis*), mada sa brojnim i pravno vrlo atraktivnim specifičnostima.

Novčana obveza nije činidba davanja zamjenjivih stvari nego je to činidba vrijednosti; dužnik ne dobiva stvar nego vrijednost i u obvezi je vraćanja te vrijednosti, svakako uvećane za komercijalnu dobit koja iz odnosnog posla legitimno pripada vjerovniku.

Novčane obveze nisu aleatorne obveze.² To nije “skok s ruba svemira”³ i svaka novčana obveza od svog nastanka do svog prestanka mora biti i ostati u zakonitim okvirima opće građanskopravne komutativnosti (u tradicionalnom pravilu “civila” da se već pri nastanku obveze znaju i sadržaj i međusobni odnos činidbe i protučinidbe).

Postoje, doduše, i neke iznimke gdje je novčana obveza aleatorna (lutrija, osiguranje, burzovni ugovori, uzdržavanje i sl.), ali to su samo iznimke kojima se ovdje nećemo baviti. Pravilo komutativnosti ostaje u svakom slučaju čvrsto načelo koje vrijedi za novčane obveze.

2. POJAM NOVČANIH OBVEZA I NJIHOVE SPECIFIČNOSTI

U središtu problematike novčanih obveza svakako je novac kao naročit ekonomski i pravni pojam.

Novac je u svijetu prava zanimljiv zbog svoje posebno istaknute funkcije (ne kao stvar sama po sebi). U smislu funkcije novac je mjerilo vrijednosti, ali i mjerilo cijene. Te dvije komponente funkcije novca nisu jedno te isto, mogu biti i jesu odvojene, ali su bez sumnje u određenoj korelaciji (napose stvaranju probleme kada je diskrepanca

1 Zakon o obveznim odnosima, Narodne novine, br. 35/05, 41/08, 125/11, 78/15.

2 Kod aleatornih ugovora (riječ dolazi od latinske riječi *alea* = kocka) odbitak ili gubitak za jednu ili drugu ugovornu stranu ne zna se u času sklapanja tog ugovora, odnosno zavisi o nastupu nekog budućeg i neizvjesnog događaja (npr. osiguranje, kocka, lutrija, ostali ugovori na sreću, ugovor o doživotnom uzdržavanju, burzovni ugovori). To je iznimka u građansko-trgovačkom pravu. Pretežu komutativni ugovori kod kojih je unaprijed jasan barem bitan odnos činidbe i protučinidbe.

3 Poznato je, naime, da je 14. 10. 2012. jedan mladi Austrijanac (Felix Baumgartner) prvi u povijesti čovječanstva skočio (uz padobran, dakako) s “ruba svemira” (visine od oko 40 km) i uspješno sletio na Zemljino tlo; odluka za takav skok bila je uistinu “aleatorna”, jer je postojao ekstreman rizik smrti. Ovdje to ističemo, naravno, u metaforičkom smislu. Ni jedna novčana obveza nije i ne smije biti pitanje “života ili smrti” niti pitanje “egzistencije” ili “života u bijedi”.

između “vrijednosti” i “cijene” prevelika).

U novcu, svakoj novčanoj jedinici (banknoti ili metalnom novcu) uvijek su sadržane dvije vrijednosti: jedna, tzv. nominalna⁴ i, druga, realna (unutarnja, funkcionalna).⁵

Prva je označena na svakoj novčanoj jedinici i ona statički je element vrijednosti novca, tj. ista je i u trenutku sklapanja pravnog posla i u času njegova ispunjenja.

Europske građanske kodifikacije 19. stoljeća (Code civil, ABGB, Codice civile, BGB) stvorene su u vrijeme kada je ekonomski pojam inflacije bio gotovo nepoznat. Obveza koja je glasila na isti iznos novca i na početku i na kraju ugovora ni za jednu ugovornu stranu nije stvarala nikakav problem. Statički element vrijednosti novca bio je stoga jedini vrijednosni element novca, pa druga vrijednost novca (realna, funkcionalna) kao izrazito dinamička kategorija, podložna tržišnim kretanjima, nije bila relevantna a praktički je bila i nepoznata.

Načelo nominalizma (*das nominalistische Prinzip*) bio je u tim okolnostima razumljiv pravni izraz postojećeg ekonomskog stanja bez inflacije.

No, načelo nominalizma postoji i danas, kada je inflacija (kolokvijalno poznata kao pad vrijednosti novca), ponekad viša, a ponekad niža, općepoznati pojam.⁶⁵

Pred ponorom uvijek prijeteće inflacije pravna teorija nalazi izlaz u tome da je to ipak samo dispozitivno pravo⁶ (njem. *dispositives Recht*) i da stoga ugovorne strane mogu drugačije ugovoriti i time izbjeći negativne posljedice inflacije kao pada realne, funkcionalne vrijednosti novca.

Nedostatak je ovakvog stajališta ipak u tomu što su monetarni “potresi” mogući nakon sklapanja ugovora, čak i u mjeri koja ne samo da nije postojala u času sklapanja ugovora nego u tom momentu nisu bili niti objektivno predvidljivi. Problem se napose odnosi na pravne poslove s dugotrajnim ispunjavanjem.

S obzirom na to da je novac primarno “vrijednost”, jasno je da je ova funkcionalna komponenta vrijednosti novca dinamična i promjenjiva i da od te njene “hirovitosti” može vrijednosno (realno) gubiti bilo koja od ugovornih strana. U inflaciji je to uvijek

4 Jedan od najvećih njemačkih pravnikar Karl Larenz (1903.-1993.) podvukao je pojmove nominalne vrijednosti novca (njem. *nominelle Wert*) i nominalističkog principa u pravu (njem. *das nominalistische Prinzip*) kao neposredno povezane (Larenz, K., Lehrbuch des Schuldrechts, Band I, Allgemeiner Teil, C. H. Beck, München, 1976., str. 136, 141). Slično navodi u novije vrijeme i Peter Schlechtriem (Schlechtriem, P., Schmidt-Kessel, M., Schuldrecht, Allgemeiner Teil, 6. izdanje, Mohr Siebeck, 2005., str.185).

5 Suprotan značaj ima funkcionalna vrijednost (njem. *funktionelle Wert*) koja je vrlo varijabilna kategorija i zapravo znači to koliko je stvarna kupovna moć novca u času kada ga vjerovnik dobije - *Kaufkraft* (Larenz, K., op. cit., str. 135-136). Novčana obveza je obveza vrijednosti (njem. *Wertschuld*). Isti pojam u bivšoj jugoslavenskoj literaturi Slobodan Perović naziva “unutrašnja vrijednost novca” (Perović, S., Obligaciono pravo I, Službeni list SFRJ, Beograd 1976., str. 47). Ovakav izraz “innere Wert” postoji i u Austriji (Koziol, H., Welsch, R., Buergerliches Recht, Band II, Manz Verlag, Wien, 2007., str. 31). U svakom slučaju, baš kao što nominalna vrijednost novca ima svoj izraz u načelu nominalizma, funkcionalna vrijednost ima svoj izraz u novom pojmu - načelu novčane valorizacije i primjeni pravila o promjeni obvezopravnog odnosa.

6 Naš Zakon o obveznim odnosima izričito poznaje pojam “monetarni nominalizam” kao obvezu isplate onolikog broja novčanih jedinica “na koji obveza glasi” (čl. 21.).

vjerovnik, u deflaciji (jačanje realne vrijednosti novca) dužnik. Jedino nije moguće da su istovremeno pogođeni i vjerovnik i dužnik.

Iz činjenice da je novac primarna “vrijednost” (u njenom realnom, funkcionalnom smislu) logično proizlazi da je, npr. oblik tog novca (njegova “državljska pripadnost”) posve irelevantna kategorija u pravnoj strukturi novčane obveze.⁷⁶

Mada se svaka obveza može izraziti u novcu,⁸⁷ nije svaka obveza ujedno i novčana obveza. Takva obveza postoji samo onda kada se predmet obveze sastoji u predaji određene sume novca. Sve drugo (a to je ipak pretežni broj obveza) su nenovčane obveze.

Novčana obveza nije samo obveza iz zajma, odnosno kredita. To su i obveze kupca iz kupoprodajnog ugovora, zakupnika iz ugovora o zakupu, obveza štetnika da štetu popravi u novcu itd.⁹

Ipak “najčišća” novčana obveza je ona gdje je novac istovremeno i predmet davanja (predaje) i predmet ispunjenja ugovorne obveze.

Kod svih novčanih obveza postoji, naime, dužnost plaćanja “cijene” pod različitim nazivima (kupoprodajna cijena, zakupnina, novčana naknada štete kao ekvivalent počinjene štete). No, kada vjerovnik dužniku daje novac (zajam, kredit) stvari stoje ponešto drukčije i onda je i ta cijena po naravi stvari specifična. Zove se ugovorna kamata.¹⁰

U cjelini se mogu u tom smislu podvući tri posebna aspekta novčanih obveza:

- problem kamata
- pitanje vremena, mjesta i načina ispunjenja novčane obveze i
- pitanje posljedica pada ili rasta realne, funkcionalne vrijednosti novca (u praktičnom životu to se posebno plastično izražava kao pad ili porast kupovne snage novca, njem. *Kaufkraft*).

Nema dvojbe da u pravu novac i novčane obveze valja demistificirati, osloboditi ih napose od svake “državotvornosti” i postaviti ih na kolosijek klasičnog vjerovničko-dužničkog odnosa.¹¹

7 Njemački BGB iz 1896. (čl. 244.) dopušta uporabu obveze u stranom novcu kao nešto sasvim normalno (njem. *Fremwaerungschuld*). Karl Larenz to komentira kao normalnu posljedicu činjenice da dužnik u novčanoj obvezi duguje “vrijednost” pa je irelevantno je li ta vrijednost izražena u domaćem ili stranom novcu (Larenz, K., op. cit., str.142-143). Isto pravilo sadrži i austrijski ABGB (par. 905 a).

8 Neke se obveze teže izražavaju u novcu (npr. problem izvanredne i afekcione cijene), ali to ne negira pravilo da se svaka obveza može izraziti u novcu.

9 Kod zakupa, npr. dužnik ima i novčanu i nenovčanu obvezu, tj. platiti zakupninu i vratiti stvar. Tu je malo složenije pitanje je li to u ukupnosti novčana ili nenovčana obveza.

10 U “čistoj” novčanoj obvezi (zajam, kredit) vjerovnikova zarada nije u tomu što će dužnik vratiti glavnice. Time je vjerovnik još uvijek “na nuli” i njegova zarada koju on legitimno očekuje u je cijeni novčanog zajma - ugovornoj kamati. Te se kamate moraju ugovoriti (u protivnom postoji beskametni zajam koji je praktički besplatan pravni posao), no ne mogu u bilo kojoj visini nego samo u okvirima koje dopušta pravni poredak. Država ima svoje razloge zašto fiksira ugovorne kamatne stope (npr. da potiče ulaganje viška kapitala u dioničarski kapital a ne rentijerstvo putem pozajmljivanja novca). Njemački BGB (čl. 138.) ima, međutim, jedinu zabranu vezanu za visinu kamata da ne prelaze u zelenaške (tako i Larenz, K., op. cit., str. 151). Slično je i u Austriji, gdje je opća zakonska (ugovorna) kamata 4 % (Kozioł, H., Welsler, R., op. cit., str. 35).

11 Vežanost novca za državu koja ga izdaje i propisuje kao sredstvo plaćanja nije sporno (tako i

3. KAMATE, VRIJEME, MJESTO I NAČIN ISPUNJENJA NOVČANIH OBVEZA

Kada vjerovnik dužniku prepušta svoj novac (kapital), dužnik je obvezan vratiti vjerovniku glavnica uvećanu za kamatu. To je temeljni smisao, cilj (*causa finalis*) svake novčane obveze.

Dobit (korist, profit) vjerovnika nije, dakle, samo u tomu što će mu biti vraćena glavnica. Time bi on tek bio na “nuli”, a novčani pravni posao bi zapravo bio običan besplatni pravni posao.

Vjerovnik u novčanom pravnom poslu, kao naplatnom pravnom poslu, treba, osim vraćene glavnice, dobiti i ugovorom predviđenu novčanu naknadu zbog toga što je dužnik kroz ugovoreno vrijeme koristio vjerovnikov kapital. Simbolike radi mogli bi tu “naknadu” nazvati i cijenom, a tradicionalno je poznata pod posebnim nazivom – ugovorne kamate (*usurae conventionales*).

Kamate se uvijek ugovaraju u postotku (dakako, u odnosu na glavnica) i na godinu dana. Eventualno ugovorom predviđeno učešće vjerovnika u dobiti iz dužnikova posla ne predstavlja kamatu.

Ugovorena kamata prati glavni novčani dug, jer je kamatna obveza ovisna o glavnoj obvezi i u nastanku i u visini, stoga npr. i zastaruje zajedno s njom.

Države u pravilu potiču što niže kamate (jer to uvijek pospješuje investicije u ekonomiji), ali se, osim u slučajevima zelenaštva, rijetko miješaju u njihovu visinu.¹²

Ugovorna kamata nije u funkciji čuvanja realne (unutarnje, funkcionalne) vrijednosti vjerovnikove tražbine, mada takva formula također nije nemoguća.¹³

Tržišne turbulencije mogle bi zahtijevati i izmjenu nominalne glavnice i izmjenu stope kamata (dakako ili izmjenu samo jednog od toga) ali se raskid ili izmjenu samo kamatnog dijela ugovora objektivno mnogo teže ishoditi.

Drugo su zatezne kamate (*usurae legales*). Njih određuje zakon pa se zbog toga zovu i “zakonske zatezne kamate”. To je na neki način kazna dužniku zbog neispunjenja novčane obveze (zbog zakašnjenja). U civilu, doduše, “kazni” ne bi (načelno) smjelo biti, pa bi se moglo reći da je obveza plaćanja zateznih kamata više u tome da presumptivno (kao *praesumptio iuris et de iure*) pokriva štetu koju vjerovnik trpi zbog toga što mu tražbina (glavnica uvećana za ugovornu kamatu) nije na vrijeme ispunjena. Već sama činjenica što dužnik kasni kod vjerovnika izaziva štetu; trpi li vjerovnik i neku dodatnu, izvanrednu štetu, trebao bi imati pravo i na naknadu ove

Koziol, H., Welser, R., op. cit., str. 31.) ali u privatnom (prije svega građansko-trgovačkom) pravu predmet promatranja je (samo) funkcija novca (tako kod nas i Klarić, P., Vedriš, M., Građansko pravo, Narodne novine, IX. izdanje, Zagreb, 2006., str. 88.) i to onda uistinu nema veze s javnopravnim značenjem novca niti opravdava moguće pozivanje čak na pitanje državnog suvereniteta. Državi se isto tako ne može odreći pravo praćenja i nadzora nad tijekom robno-novčanih kretanja (čak i putem kaznenopravnih normi, npr. zbog novčanog zelenaštva), ali ni to novčanim obvezama ne oduzima njihov primarno civilnopravni, privatnopravni karakter.

12 U Austriji i Njemačkoj npr. dispozitivni propisi predviđaju kamatu od 4 % (tako Koziol, H., Welser, R., op. cit., str. 35, isto i Larenz, K., op. cit., str. 151).

13 Ta je praksa, npr. postojala u posljednjoj fazi bivše federalne države (vlada Ante Markovića, 1988. i 1989.). Zbog hiperinflacije “pumpane” su i ugovorne i zakonske kamate. Za zatezne bi se još i našlo nekog rezona, za ugovorne ne.

štete pod općim pretpostavkama odgovornosti za štetu.¹⁴

Specifična su i pitanja mjesta i vremena ispunjenja novčanih obveza. U pravilu se to prepušta dispozicijama ugovornih strana. Dispozitivni propisi obveznog prava za mjesto ispunjenja obveza (svih obveza) imaju pravilo: novčane obveze za tzv. *Bringschuld* (tj. ispunjavaju se u mjestu vjerovnika i tu dužnik mora donijeti novac) a nenovčane obveze su *Holschuld* i ispunjavaju se u mjestu dužnika (kamo vjerovnik mora doći po ispunjenje).¹⁵

Kod vremena ispunjenja novčane obveze intrigantno je pitanje može li dužnik vratiti dug i prije protoka ugovorenog vremena obveze. Većina zakonodavstava i to prepušta dispoziciji vjerovnika i dužnika a naš je ZOO (čl. 25. st. 1. i 2.) jedna od rijetkih iznimaka u tome.¹⁶ Određuje, naime, da dužnik može novčanu obvezu ispuniti prije roka i da je ništetna svaka odredba ugovora kojom se dužnik odriče tog prava.

Hrvatski ZOO nije “zakonik”, tj. hijerarhijski nije viši od drugih zakona pa bi doslovno s tog stanovišta gledano bilo moguće problem “zaobići” drugim propisom.

To jedino ne bi bilo moguće ako bi se pravilo iz čl. 25. st. 2. ZOO-a uzelo kao sastavni dio javnog poretka.¹⁷ Čini nam se da bi to ipak bila predaleka i pravno pretjerano forsirana konstrukcija. Uostalom, sam ZOO na jednom drugom mjestu (čl. 175. st. 1.) odstupa od čl. 25.

Rok za ispunjavanje novčane obveze načelno je gledano u korist dužnika i rijetko će se on baš “žuriti” platiti. On tu može naći neki svoj pravni interes¹⁸ koji, međutim, može kolidirati s konkretnim interesom vjerovnika.¹⁹ Novčana obveza je *per definitionem* naplatni pravni posao pa je kako se to uobičajeno kaže - vjerovnikova zarada legalna i legitimna. Cijena, tj. ugovorna kamata treba predstavljati tu zaradu, a štetu zbog kašnjenja dužnika trebala bi pokrivati zakonska zatezna kamata. Vjerovnikovo pravo na naknadu štete veće od presumptivne nije bez prijepora, napose njegovo pravo da kumulira zatezne kamate i stvarnu (veću) štetu.

Pravilo o mjestu i vremenu ispunjenja novčanih obveza trebalo bi omogućiti vjerovniku efikasnu naplatu tražbine. Vjerovnik u valjanoj novčanoj obvezi nije nikakav “eksploatator”, dobiva ono što mu legalno pripada, a korist od temeljnog

14 Takav slijed ovakvog razmišljanja hrvatski ZOO, npr. ne uvažava (čl. 30. st. 2.). Teoretsku koherentnost takva pravila ipak bi trebalo preispitati, napose sada kada se vjerovniku kao relevantna šteta priznaje i neimovinska šteta (čl. 346. st. 1. ZOO).

15 Tako Klarić, P., Vedriš, M., op. cit., str. 470-471.

16 Ovakvo se rješenje i u domaćoj literaturi s pravom kritizira (tako Gorenc i dr., Komentar Zakona o obveznim odnosima, Narodne novine, Zagreb, 2014., str. 66-67).

17 Javni poredak (njem. *öffentliche Ordnung*, franc. *ordre public*) je sinteza najviših pravno-moralnih normi u nekoj državi i od tih normi nitko ne smije odstupati. To je npr. razlog nepriznavanja inozemnih odluka u međunarodnom privatnom pravu, ali pojam “javni poredak” ima primarno značenje unutar nacionalnog zakonodavstva. Ovoga trenutka bi to, recimo, bila ravnopravnost žena i muškaraca, ravnopravnost i jednakopravnost bračne i izvanbračne djece, jednakost svih oblika prava vlasništva itd.)

18 Ima, npr. pravo na diskontne ili međutodne kamate (Klarić, P., Vedriš, M., op. cit., str. 400), no samo ako je ugovorom predviđeno.

19 Mediji često donose natpise da banke u ugovorima o kreditima ne dopuštaju dužnicima prijevremenu otplatu. To im, navodno, “remeti” predviđeni tijek priljeva novca i izaziva ponajprije informatička “prestrojavanja”.

pravnog posla trebao bi imati i dužnik, napose ako je svojim radom i umijećem znao dobro iskoristiti tuđi novčani kapital kojeg je izvjesno vrijeme imao na raspolaganju. Povremene, napose medijske kampanje, koje predstavljaju populističko “navijanje” za jednu ili za drugu stranu, pate od nepoznavanja temeljne dijalektike ugovornog odnosa između vjerovnika i dužnika u novčanoj obvezi.

Novčanu obvezu treba ispuniti, ponajprije, davanjem novčane gotovine (njem: *im baren Geld*). Naš ZOO to izrijekom ne kaže, ali to npr. sadrži njemački BGB (par. 929/1). Knjižni novac (*Buchgeld*) također je valjano sredstvo plaćanja (arg. iz čl. 177 našeg ZOO) ali je to zapravo davanje umjesto isplate (*datio in solutum, Leistung an Erfuellungsstatt*) i podliježe pravilima tog specifičnog pravnog posla kao načina ispunjenja temeljne obveze.

Nemogućnost plaćanja novčanog duga, bilo objektivna bilo subjektivna, u pravilu nije razlog za građanskopravno relevantan prestanak obveze. Tu vrijedi poznato njemačko pravilo “*Geld hat man immer zu haben*” (novca uvijek ima) pa onaj tko ne može platiti dug potpada pod pravila ovršnog i insolventijskog prava i postupka. Hrvatska pravila obveznog prava o nemogućnosti ispunjenja kao razlogu prestanka obveze (čl. 208.-210. ZOO), po našoj ocjeni, ne bi doputila prestanak novčane obveze zbog nemogućnosti dužnika da plati novčani dug. Čini nam se također da je pravno “predaleko” i moguće pozivanje na ustavnu odredbu o socijalnoj državi (čl. 1. st. 1. Ustava RH), mada to dakako ne priječi ni državi ni drugim subjektima da dužniku pomognu u ispunjenju njegove obveze prema vjerovniku.

Ni propast novca u kojem je novčana obveza ugovorena ne znači prestanak novčane obveze jer ostaje pravilo da dužnik duguje ne novce nego vrijednost sadržanu u tom novcu. Samo kod dugovanja novca kao specijalne stvari (što je iznimna rijetkost, *Geldsach-Schuld*) propast odnosnog novca izaziva prestanak novčane obveze.

4. PROBLEM NOVČANOG NOMINALIZMA I NOVČANOG VALORIZMA (AKTUALNI ASPEKTI)

Poznati slučaj “švicarskog franka” izazvao je ne samo jaku medijsku polemiku nego i brojne sudske sporove, uključujući tu i ustavne sporove.

Problem je uistinu ozbiljan jer su velikom i naglom aprecijacijom švicarskog franka (koji je u najvećem broju potrošačkih kredita bio ugovaran kao valuta obveze) mnogi građani bili uistinu teško pogođeni.

Slučaj je ujedno bio i dobar povod da domaća pravna struka temeljitije preispita svoje dosadašnje poglede na novčane obveze, posebno na one gdje i činidba i protučinidba glase na novac.²⁰

Čini se da je u tom smislu doista ojačan, položaj, stav da je u novčanim obvezama novac isključivo u funkciji vrijednosti i da je u tom smislu posve irelevantno pitanje u

20 Hrvoje Kačer je svoju raspravu o ovim pitanjima nazvao “vrhom sante leda” (Kačer, H., Je li “slučaj CHF” samo vrh sante leda u hrvatskom pozitivnom pravu, *Liber amicorum in honorem Viliam Gorenc*, urednik Zvonimir Slakoper, Rijeka, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2014., str. 81-87).

kojoj je valuti ta vrijednost izražena.²¹

Ne zaboravimo da je izvorni ZOO iz 1978. (čl. 396.) u osnovi (pod prijetnjom ništavnosti) zabranjivao uporabu valutnih klauzula i strane valute. Čak je i u tadašnjoj literaturi građanskog prava ušao stav da je stoga uporaba (samo) domaćeg novca (jugoslavenskog dinara u to vrijeme) bitan element novčane obveze.²²

Današnji ZOO RH iz 2005. svakako napušta ovako rigidan stav iz vremena SFRJ, ali ipak ne može reći da baš slobodno dopušta uporabu stranog novca u novčanim obvezama.

U čl. 22. st. 2. Zakon dozvoljava izračunavanje vrijednosti ugovorne obveze prema tečaju strane valute. Propis ima u vidu pretvaranje (konverziju) strane valute u domaću valutu, pa u tom smislu sadrži i daje pravilo da novčane obveze trebaju glasiti na domaću valutu (kunu).

Aktualne rasprave oko švicarskog franka otvorile su i pitanje jesu li banke kao davatelji novčanih kredita smjele forsirati švicarski franak kao relevantni kriterij konverzije obveze dužnika kada same nisu imale švicarsku valutu.

Ovo pitanje je zapravo bez značaja. Ni zlato ne moramo imati a ipak se obveza može izraziti “na temelju cijene zlata” (arg. iz čl. 22. st. 2. ZOO).

“Valutna klauzula” i “strana valuta” tehnički su gledano ipak ponešto različiti pojmovi (u prvom slučaju se strana valuta konvertira u domaću, u drugom strana valuta je valuta obveze bez konverzije). No, u biti su u oba slučaja postavlja isti temeljni problem: Može li se ili ne novčana obveza dužnika u potrošačkom (bankarskom) kreditu izraziti u stranom novcu?

Vrlo vjerojatno će opći razvoj ići u pravcu slobodnog izbora i slobodne uporabe bilo koje valute. Proces će napose biti potican razvojem Europske unije i jedinstvenoga europskog tržišta.

Načelo monetarnog nominalizma ostaje i dalje prvo načelo novčanih obveza (tako i čl. 21. ZOO). Suprotno načelo označava se kao načelo novčanog valorizma²³ ali ostaje dvojbeno pitanje da li je valorizam moguć samo ako je propisom izrijekom dozvoljen ili bi bio dozvoljen uvijek kada je ugovoren.²⁴

Domaće obvezno pravo (pa čak i bivše jugoslavensko) pokazalo je velike pomake prema načelu valorizma,²⁵ ali čini se da bi još uvijek bilo teško govoriti o općem pravilu da je valorizam dopušten samo kada je ugovoren ili pak da se može primijeniti bez obzira na ugovor.

Krajem 10. mjeseca 2016. god. završen je u RH ustavni spor²⁶ odbijanjem

21 Tako posebno ističu Z. Slakoper (Slakoper, Z., Bankovni i financijski ugovori, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2007., str. 69-71) i V. Gorenc (Gorenc, V. (opća redakcija) Komentar Zakona o obveznim odnosima, Zagreb, 2014., str. 58).

22 Perović, S., op. cit., str. 71. U drugom izdanju (Perović, S., Obligaciono pravo, knjiga prva, Službeni list, SFRJ, Beograd, 1986., str. 94-103), Perović ipak dopušta konverziju iz jedne u drugu valutu.

23 Naziv “monetarni valorizam” izrijekom rabi Zvonimir Slakoper (Slakoper, Z., op. cit., str. 79).

24 Klarić, P., Vedriš, M., op. cit., str. 397, smatraju da je valorizam dozvoljen samo ako ga zakon izrijekom predviđa.

25 U odštetnom pravu, npr. naknada štete na stvari se određuje prema cijenama na dan presuđenja (čl. 1089. st. 2. ZOO).

26 Samo pokretanje spora otvara važno pitanje koliko je ova rasprava ustavne ili (samo) građansko

prijedloga za ispitivanje ustavnosti čl. 22. ZOO (o toj odluci ćemo nešto pobliže reći u posebnom, nastavnom dijelu ovog rada) i tu je, sukladno stavu znanosti, jasno izražen stav da mogućnost uporabe valutnih klauzula ne valja napustiti i da nastali problem zapravo nije ustavno pitanje niti predstavlja povredu Ustava RH.

Činjenica je, doduše, da je aprecijacija švicarskog franka u aktualnoj situaciji bila vrlo velika i da je pravni sustav u takvoj situaciji trebao “nešto učiniti”.

S tim u vezi, podsjećamo na pravni sadržaj iz poznatih Općih uzanci za promet robom iz 1954. Tu se, naime, kao jedan od razloga (primjera) za raskid ili izmjenu ugovora zbog promijenjenih okolnosti navode “...ekonomske pojave, kao što su izuzetno nagli i veliki pad ili skok cijena” (Uzance br. 56. st. 4.).

Važeći ZOO (čl. 369. st. 1.) ne sadrži više ovakvu pravnu suptilnost, mada ne dvojimo da se pod opisane pretpostavke za reviziju ili raskid ugovora zbog promijenjenih okolnostima mogu podvesti i velike monetarne promjene.

Zakon bi također mogao ista pitanja rješavati na svoj, apstraktan način, no uvijek u biti vezan istim pravilima po kojima sud vrši reviziju ili raskida ugovor zbog promjene okolnosti ugovora.²⁷

Medijski se prigovori često svode na to da nema potrebe ugovorne novčane obveze vezati za stranu valutu kada je domaća valuta (kuna) već duže vrijeme vrlo stabilna.

Ovo je kao činjenica točno ali je bez pravnog značaja.

Ugovorne strane uvijek su slobodne urediti svoj ugovorni odnos kako same žele, a kod dugoročnih kredita (dakle, obveze s dugotrajnim izvršavanjem) potreba traženja “čvrstog uporišta” je dosta razumljiva.

No, ni strani novac nije imun od uvijek mogućih pa i velikih oscilacija. Upravo npr. ulazimo u neka stanja deflacije, što isto (mada u obrnutim ulogama ugovornih strana) otvara slična pitanja.

To zapravo znači da pravni sustav mora dosljedno ustrajati na realnoj (unutarnjoj, funkcionalnoj) vrijednosti novca na koji glasi konkretna novčana obveza i tu je ključ rješavanja problema koji tu nastaju.

Praktički to znači da je “usklađivanje” između nominalne i realne vrijednosti valute novčane obveze moguće čak i bez obzira na to predviđa li propis takvu konverziju izrijekom. Ako propis to ipak čini, on samo pojednostavljuje problem (ne treba sudsko sporenje) ali ne isključuje pravo bilo koje od ugovornih strana da nominalni iznos valute obveze usklađuje sa stvarnom vrijednošću novca.

Literatura je suglasna da se problem “monetarnih potresa” (pa tako i aktualni slučaj švicarskog franka) može razriješiti pozivom na institut raskida ili izmjene ugovora zbog promijenjenih okolnosti (*clausula rebus sic standibus*),²⁸ a vrlo je

pravne naravi.

27 Hrvatski sabor o tome je donio Zakon o potrošačkom kreditiranju (Narodne novine, br. 79/09, 112/12, 143/13, 09/15, 78/15, 102/15, 52/16). I taj je propis bio pred Ustavnim sudom što je posebno izloženo u ovom radu, a završio je (također) odbijanjem prijedloga. Taj dio, međutim, nije znanstveno nesporan za razliku od čl. 22.

28 Tako Kačer, H., op. cit., str. 69; isto i Giunio, M., Valutna i kamatna revalorizacija novčane obveze u aktualnom “slučaju franak”, *Liber amicorum in honorem Vilim Gorenc*, Rijeka, 2014., str. 412.

umjesno i pitanje zašto se to nije moglo ostvariti udružnim tužbama.²⁹

Kako smo već uvodno istaknuli, novčana obveza nema i ne smije imati aleatoran karakter; ona ne smije dovesti da spekulativne zarade vjerovnika (njegovu je pravo samo na vraćanje realne vrijednosti glavnice uvećane za kamate), ali ni do “uništavanja dužnika”.

Novčana obveza mora ostati u granicama pune građanskopravne komutativnosti, tj. već se u trenutku sklapanja ugovora moraju znati realni parametri obveza obju ugovornih strana.

Problem velike aprecijacije (ali i deprecijacije)³⁰ bilo koje strane valute koja se učestalije koristi u domaćem pravnom prometu kao valuta novčanih obveza je, češće, zadaća sudova koji odlučuju u konkretnim slučajevima, ali se iznimno, preporučuje zakonodavcima da i oni ista pitanja riješe svojom apstraktnom formulom. Teorija građanskog prava pritom može doista postavljati jedan važan zahtjev: da zakonodavna intervencija vodi računa o istim pitanjima o kojima rješava sud u konkretnim novčanim obvezama. Ne postupi li tako, zakonodavac uvodi nered i nesigurnost u pravni sustav.³¹ Naravno da ista logika mora važiti i za postupanje sudova: ne bi se smjelo ići na reviziju ili raskid novčanih ugovora neovisno o kriterijima funkcionalne vrijednosti novca.

5. PRIKAZ I ANALIZA RECENTNIH ODLUKA USTAVNOG SUDA RH O KREDITNIM NOVČANIM OBVEZAMA

Ustavni sud RH je 2016., odnosno 2017. godine donio dvije iznimno važne odluke koje snažno zadiru u opću problematiku novčanih obveza.

U prvom je slučaju³² donio odluku o neprihvaćanju prijedloga za ocjenu suglasnosti s Ustavom čl. 22. ZOO, a u drugom³³ je također odbio prijedlog za ispitivanje suglasnosti s Ustavom Zakona o potrošačkom kreditiranju (odnosno njegovih izmjena i dopuna).

U odnosu na ZOO iz relativno kratkog obrazloženja odluke³⁴ daje se vrlo jasno deducirati opći stav da je pitanje uporabe valutnih klauzula primarno građanskopravno a ne ustavnopravno pitanje i da se eventualna “poravnavanja” novčanih iznosa moraju

29 Giunio, M., op. cit., str. 413.

30 Procesi deflacije (kao procesi suprotni inflaciji) zapravo su već počeli. Cijene padaju, padaju i kamate, kupovna moć novca raste. *Mutatis mutandis* problemi su slični inflaciji, samo što su uloge obrnute.

31 Odnos “valutne klauzule” i “*clause rebus sic standibus*” nužno je pobliže odrediti jer čini se da u ovoj oblasti služe istom cilju. Izvorni ZOO iz 1978. (koji je zabranjivao uporabu valutnih klauzula) zabranjivao je i uporabu indeksnih klauzula (čl. 396.). Dopuštao je jedino kliznu skalu (čl. 397.). ZOO iz 1978. je dakako poznavao je mogućnost raskida ili izmjene ugovora zbog promijenjenih okolnosti (čl. 133.) ali u ovim slučajevima to nije moglo doći u obzir jer su poslovi s valutnom, odnosno indeksnom klauzulom bili ništavi.

32 Predmeti U-I-392/2011 i drugi (30 spojenih predmeta). Odluka je donijeta 13. prosinca 2016.

33 U-I-3685/2015 (i još 20 spojenih predmeta). Odluka je donijeta 4. travnja 2017.

34 Poznata je praksa Ustavnog suda RH da pretežito preferira duga, opsežna obrazloženja. Samo po sebi to, dakako, nije odlučujuće pitanje, ali u konkretnom slučaju ipak upućuje na to da pitanje valutnih klauzula nije primarno ustavno pitanje.

rješavati građanskopravnim sredstvima i u građanskopravnim postupcima.

Valja istaknuti posebno pozitivne vrijednosti ove odluke vezane za čl. 22. ZOO-a:

- da pitanje uporabe valutnih klauzula (dakle, ugovaranje novčane obveze u stranoj valuti a ispunjenje u domaćoj) ne vrijeđa državopravni suverenitet RH
- da to isto tako ne vrijeđa ni načelo monetarnog nominalizma koje uostalom nije jedino načelo monetarnog prava
- da moguća i dopuštena valorizacija napose poštuje načelo jednake vrijednosti davanja u obveznom odnosu (načelo ekvivalencije)
- da mogućnost uporabe valutnih klauzula načelno podjednako štiti obje ugovorne strane u novčanoj obvezi i
- da je u osnovi bitna i pravno primarno relevantna realna (unutrašnja, funkcionalna) vrijednost novca.

No, s druge strane neka pravna stanovišta izražena u ovoj odluci Ustavnog suda RH zaslužuju i dvije zamjerke:

- ne može biti znanstveno prihvatljivo da se monetarni valorizam primjenjuje samo ako je propisan zakonom (st. 5., str. 11., Odluke)³⁵ i
- nije točna pravna formulacija da ugovaranje valutnih (zaštitnih) klauzula ima za “legitiman cilj” zaštitu interesa ugovornih strana u novčanoj obvezi (st. 4. str. 12., Odluke).³⁶

Odluka Ustavnog suda RH u svezi sa Zakonom o potrošačkom kreditiranju mnogo je kompleksnije (a i znatno opsežnija).

U tom je zakonu (odnosno njegovim izmjenama i dopunama) hrvatski zakonodavac izvršio konverziju novčanog dijela kreditnih obveza (iz švicarskih franaka u euro).

Povod je bio jasan (“podivljali” švicarski franak, njegova snažna, iznenadna i jaka aprecijacija), a veliki je broj ugovora o potrošačkim kreditima bio sklopljen uz valutnu klauzulu, odnosno sa švicarskim frankom kao valutom obveze.

Načelno se ne može sporiti pravo (pa čak i ustavna dužnost) hrvatskog zakonodavca da intervenira u ovakvim, masovnim slučajevima disbalansa u novčanim obvezama.

U konkretnom je slučaju valuta obveza “preusmjerena” na drugi “kolosijek” (euro) koji je kao valuta (barem trenutačno) stabilniji i bitno manje sklon vrijednosnim oscilacijama.

Ovakvoj zakonodavnoj intervenciji, međutim, moguće je uputiti barem jedno bitno pitanje: je li pri donošenju pobijanog propisa vođeno računa o istim onim elementima o kojima sud vodi računa kada u konkretnoj parnici odlučuju o izmjeni ili raskidu novčane obveze zbog promijenjenih okolnosti ili je zakonodavac

35 Provedba takva stava bi npr. uništila ciljeve ekvivalencije, na koje se načelo sam Ustavni sud poziva.

36 Ne radi se o “legitimnom cilju” nego o *causa*-i (*causa*-i *finalis*) pravnog posla. “Legitiman cilj” nije kategorija civila i ne odgovara problemima *causa-e* koja u građanskom pravu predstavlja povijesno, veliko i važno učenje. “Legitiman cilj” više “vuče” na “motiv” što je, međutim, u građanskom pravu znatno ispod pojma i značenja *causa-e*.

reviziju novčanih ugovora izvršio linearno (za sve dužnike podjednako) i time nekim dužnicima (npr. onima koji su dobivenim kreditom kupili luksuznu jahtu) omogućio nešto što kroz sudski postupak najvjerojatnije ne bi mogli postići?

Načelno gledano, na “usklađivanje” valutne obveze imali bi pravo svi dužnici (jer svi duguju samo “funkcionalnu” vrijednost novca), ali to ipak ne valja baš doslovno i mehanički shvatiti. Prvo, teško je reći da alternativna valuta (u konkretnom slučaju - euro) baš u potpunosti predstavlja pravu funkcionalnu vrijednost novca i, drugo, mehaničko usklađivanje, odnosno prebacivanje obveze s jedne valute u drugu nije primarno pravilo obveznog prava po kome parnični sud odlučuje o izmjeni ili raskidu ugovora zbog promijenjenih okolnostima.³⁷

Parnični sud nužno konfrontira mogućnost primjene *clausula-e rebus sic standibus* s načelom dužnosti ispunjenja ugovora (*pacta sunt servanda*), tj. s obvezom da se ugovor ispuni u ugovorenom sadržaju. Zakonodavac, kada pristupa konverziji valute obveze, ne bi smio biti blaži od parničnog suda.³⁸

Teoretski je moguće da, prije ispunjenja novčane obveze konvertirane u drugu (“stabilnu”) valutu i ta valuta “poludi”, tj. dođe do njene snažne aprecijacije ili deprecijacije.

Premda u ovom trenutku takav proces nije objektivno predvidljiv (ali nije nemoguć), treba imati isti stav o mogućem rješenju: tada bi, naime, trebalo ili donijeti novi propis ili (bez propisa) pojedinačnim (ili udružnim) tužbama vršiti potrebno usklađivanje novčanih obveza.

Ovdje navedene (vrlo važne) odluke Ustavnog suda RH otvaraju ujedno i jedno posebno važno pitanje: Nije li redovna civilna justicija u RH primarno pozvana na aktivnije postavljanje i rješavanje istih ili sličnih pitanja koja se postavljaju u domaćem pravnom poretku?

Jer, prikazana problematika novčanih obveza uistinu je najprije građansko-pravno odnosno trgovačko-pravno pitanje i bitne odgovore moraju doista angažirati sudovi koji sude na konkretnim stvarima.

Dakako, neke su stvari već *sub iudice*, ali su poslovična sporost u suđenju, “ples” različitih odluka, nekonzistentan put do revizijskog odlučivanja Vrhovnog suda RH kao “najvišeg suda”, itd. dovele do toga da se “spas” traži obraćanjem Ustavnom sudu RH koji ima ipak primarno druge zadaće.

Opća problematika novčanih obveza otvara također i posebna pitanja odnosa prava, financija i ekonomije. Studij prava treba u većoj mjeri obogatiti relevantnim znanjima i informacijama iz svijeta poslovne komercijalnosti jer bez toga pravni prostor novca i novčanih obveza prosječnom pravniku izgleda “previše komplicirano”.

37 Izvorni ZOO iz 1978. (preuzet 1991.) govorio je npr. i o “pravičnosti” kao pretpostavci odlučivanja (čl. 133., st. 1.); važeći ZOO iz 2005. (čl. 369. st. 1., čl. 371.) više ne spominje pravičnost ali govori o “poštenju i savjestnosti”.

38 Upravo u trenutku dovršetka ovog rada medijski su aktualizirani zahtjevi (vjerovnika, banaka) koji osporavaju izvršenu konverziju valuta obveza. Navodno prosvjeduje i Europska Unija, a izgleda da su podignute i neke tužbe. Problem bi za RH (i građane RH) mogao nastati ako ne bi (bilo u potpunosti, bilo djelomično) “prošla” konverzija kreditnih obveza kako je u konkretnom slučaju izmjenom Zakona o potrošačkom kreditiranju izvršio Hrvatski sabor a svojom odlukom potvrdio Ustavni sud RH. Na dio tog problema upozorava i ovaj rad.

U minulim desetljećima u oblasti je novčanih obveza posebno kasnila znanost “civila”, pa je “iznenadna” pojava teških monetarno-pravnih problema izazvala gotovo traumatične reakcije.

6. ZAKLJUČAK

Premda je ovaj rad inspiriran tekućim fenomenom “švicaraca”, izvršena analiza nedvojbeno pokazuje da prava rješenja valja tražiti u klasičnim pravilima obveznog prava.

Ponajprije u tomu da je svaka obveza dvostrani odnos u kome obje strane (vjerovnička i dužnička) ostvaruju neke svoje interese.

Kod novčane obveze gdje se i na aktivnoj i na pasivnoj strani radi o predaji novca (zajam, kredit, potrošački kredit) uloge u pravnom poslu su jasno raspoređene: vjerovnik predaje (“stavlja na raspolaganje”) određenu svotu novca, a dužnik je tu svotu novca po isteku roka za ispunjenje dužan vratiti; kod kredita još i uvećanu za iznos “cijene” ugovora koje je poznata pod nazivom “ugovorna kamata”.

Hrvatska ima složen sustav regulacije ugovornih kamata (ZOO: čl. 26.-28., Zakon o kamatama, Narodne novine, br. 94/04, 35/05) što vjerojatno odražava stav (koji nam se ne čini pravilnim) da iznos kamate predstavlja sredstvo protiv inflacije, tj. protiv pada kupovne moći novca.

To ne znači da se i naglasak o ugovornim kamatama ne bi mogao mijenjati zbog promijenjenih okolnosti, ali to će uslijediti neovisno o tomu mijenja li se po istom pravnom temelju i glavna obveza.

Sasvim je druga uloga zatezних kamata. U najširem smislu to je sankcija zbog neispunjenja novčane obveze. Izraz “kazna” treba izbjegavati jer tradicionalno civil ne poznaje “kazne” ili ih jako izbjegava (iznimka je svakako “ugovorna kazna” koje nema kod novčanih obveza jer funkciju ugovorne kazne ovdje vrši zakonska zatezna kamata).

Pravna narav zatezних kamata je ponešto složenija. Rezultat ove analize je taj da bi to moglo biti presumpcija (neoboriva) o predvidivoj ugovornoj šteti (arg. iz čl. 346. st. 1. ZOO).

Sva druga šteta (u času sklapanja ugovora “nepredvidiva”) mogla bi se ostvarivati po općim pravilima deliktne odgovornosti za štetu i u tom smislu čini se da bi se mogla preispitati čvrsta sudska praksa da vjerovnik ne može dobiti i naknadu štete i ispunjenje ugovora.

Novac koji je u središtu pojma “novčane obveze” je u takvoj obvezi isključivo u funkciji vrijednosti i posve je nebitno u kojoj će se valuti ta vrijednost izraziti.

U radu citirana rješenja njemačkog i austrijskog prava zorno pokazuju da u tim državama nema zapreka da se novčana obveza prikaže u bilo kojoj stranoj valuti. I “valutne klauzule” (u smislu vezivanja tečaja domaćeg novca za tečaj stranog novca) i “čista” uporaba strane valute su, dakle, u svijetu novčanih obveza nešto sasvim normalno.

Hrvatska je prošla put od “demonizacije” (zabrane pod prijetnjom ništavosti) do opreznog preuzimanja “valutne klauzule”, ali (barem ne još) do slobodne dozvole

uporabe strane valute.

Vjerovnik je, naravno, zainteresiran za onu valutu koja mu najviše jamči održavanje realne vrijednosti njegove glavne tražbine. Na taj izbor razumljivo mora pristati i dužnik jer bez toga nema ugovora.

“Valutna klauzula”, međutim, nema i ne smije imati za cilj zaradu vjerovnika. Njegova zarada je isključivo u ugovornoj kamati koju će dobiti a konverzija novca u stranu valutu ima samo za cilj da tražbina ne padne ispod njene realne vrijednosti. “Valutna klauzula” nije jedino moguće sredstvo osiguranja realne vrijednosti vjerovnikove tražbine. Tu su, još npr. “indeksna klauzula” gdje se iznos novčane obveze veže za promjenu cijena dobara i robe (čl. 23. ZOO) i “klizna skala” kod ugovora o građenju gdje se cijena može vezati za kretanje cijena rada i materijala (čl. 24.).

Obim ugovornim stranama na raspolaganju je i institut promijenjenih okolnosti (čl. 369. ZOO), također i intervencija zakonodavaca koji (napose u jačim monetarnim turbulencijama) može propisom uskladiti visinu novčane obveze (tu je jedino problem u tome što se apstraktnim propisom teže zahvaćaju konkretne specifičnosti).

U tim se pitanjima treba posebno kloniti medijske panike koja zamagljuje problem i stvari postaviti u okvire racionalne pravne analize.

Ova “vježba” s aprecijacijom švicarskog franka može poslužiti i za rješavanje (sve više mogućih) suprotnih problema gdje dolazi do valutne deprecijacije. *Mutatis mutandis* rješenja su ista.

Odluke koje je u svezi s novčanim obvezama Ustavni sud RH donio 2016. i 2017. godini jesu, u cjelini gledano, sukladne ovdje izraženim razmišljanjima o pravnom karakteru svih novčanih obveza, napose onih kreditnih gdje i tražbina i dug glase na novac.

Nešto je manja naša podrška ustavnom stavu da zakonodavac može (i da nije neustavno) jednu ugovorenu valutu obveze pretvoriti u drugu (u konkretnom slučaju švicarski frank u euro). Dobra je strana tog stava da omogućuje ili da je barem bliži tomu da se izvorno ugovorena (realna) vrijednost obveze čuva na toj razini. Nedostatak je, međutim, taj što će u toj konverziji jednako proći onaj tko je kreditom kupio prvi stan ili osnovao prvi obrt kao i onaj koji kupuje luksuznu jahtu. U sudskom sporu radi izmjene ugovora to ne bi isto završilo, osobito ne s aspekta pravičnosti, odnosno primjene načela *pacta sunt servanda* ili načela ekvivalencije.³⁹

Svaka je novčana obveza jedan sinalagmatički pravni odnos (engl. *reciprocal*

39 Tijekom ovog rada izvršili smo simulaciju jednog kreditnog ugovora: 300.000,00 eura, 30 god., 5% kamata. Banka (kreditor) će nakon 30 godina dobiti natrag glavnica od 300.000,00 eura ali će svake godine na ime kamate dobiti 15.000,00 eura. Ukupno će na ime kamata za 30 godina dobiti 450.000,00 eura. Zbrojene glavnica i kamate, dužnikova obveza zapravo iznosi 750.000,00 eura. U trenutku sklapanja ugovora realna vrijednost danog kredita odgovarala je, npr. vrijednosti jednog stana od 100 m² u središtu Zagreba. To vjerovnik (banka) mora moći kupiti i nakon 30 godina kada glavnica kredita bude vraćena. Eventualne (napose veće) oscilacije od toga, kako za vjerovnika tako i za dužnika, podliježu mogućoj primjeni *clausula-e rebus sic standibus*. Kamatni dug dužnika (koji može glasiti na jednom godišnje, na nekoliko anuiteta ili rata) odražava cijenu korištenja tuđeg kapitala koja je također podložna mogućoj promjeni ovisno od kretanja tržišta novca, ali je to u osnovi zasebna kategorije u odnosu na fluktuaciju realne vrijednosti glavne obveze.

agreement, njem. *gegenseitiger Vertrag*, tal. *contratto reciproco*) i tu dijalektiku ekvivalencije treba održavati od sklapanja do ispunjenja posla.

Kada, međutim, dođe do disbalansa (napose do većih disbalansa) tu ravnotežu mogu ponovno uspostavljati i zakonodavac i sudac, ali je najbolje da same ugovorne strane predvide kriterije i načine održavanja ugovorne ravnoteže.

Danas se čini “normalnom” uporaba valutnih klauzula.⁴⁰ No, još dvojimo oko uporabe “čiste” strane valute (njem. *echte Valutaschuld* koju dopišta njemački BGB u par. 244) ali će razvoj u perspektivi pravne europeizacije i tu barijeru otkloniti.

U novčanoj obvezi dužnik duguje, dakle, vrijednost (*Wert*) a ne novac pa je u tom smislu pravno irelevantno u kojem će novcu ta vrijednost biti izražena.

Ipak takva sloboda ugovaranja morala bi voditi računa i o nekim nužnim “simpatijama” prema domaćoj valuti. Ta valuta, iz mnogih razloga, treba biti stabilna (bez vrijednosnih oscilacija), ali će to teško biti ako građani i trgovačka društva stalno “bježe” od uporabe domaće valute.⁴¹

40 Na ovim našim prostorima je uporaba strane valute u novčanim obvezama doslovno donedavno bila zabranjena: u građanskom i trgovačkom pravu pod prijetnjom ništetnosti pravnog posla, u kaznenom pravu je to bilo čak kazneno djelo.

41 Ovo ne treba shvatiti kao poziv na bilo kakve pravne zabrane ili ograničenja. Može se, međutim, shvatiti kao poziv na razvijanje poslovne prakse u kojoj će veću (po mogućnosti i dominantnu) ulogu imati uporaba domaćeg novca. Sada je (a tome je tako već godinama) domaća valuta (kuna) vrlo stabilna i to bi mogao biti valjani razlog njene šire uporabe kod domaćih subjekata obveznih odnosa.

LITERATURA

1. Giunio, M., Valutna i kamatna revalorizacija novčane obveze u aktualnom “slučaju franak”, *Liber amicorum in honorem Vilim Gorenc*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2014.
2. Gorenc V. (opća redakcija), *Komentar Zakona o obveznim odnosima*, Narodne novine, Zagreb, 2014.
3. Kačer, H., Je li “slučaj CHF” samo vrh sante leda u hrvatskom pozitivnom pravu, *Liber amicorum in honorem Vilim Gorenc*, urednik Zvonimir Slakoper, Rijeka, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2014.
4. Klarić, P., Vedriš, M., *Građansko pravo*, Narodne novine, IX. izdanje, Zagreb, 2006.
5. Koziol, H., Welser, R., *Bürgerliches Recht*, Band II, Manz Verlag, Wien, 2007.
6. Larenz, K., *Lehrbuch des Schuldrechts*, Band I, Allgemeiner Teil, C. H. Beck, München, 1976.
7. Lechtrien, P., *Schuldrecht*, Allgemeiner Teil, 2005.
8. Perović, S., *Obligaciono pravo I*, Službeni list SFRJ, Beograd 1976.
9. Perović, S., *Obligaciono pravo*, knjiga prava, Službeni list SFRJ, Beograd, 1986.
10. Slakoper, Z., *Bankovni i financijski ugovori*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2007.
11. *Austrijski Opći građanski zakonik*, Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, od 1. lipnja 1811., JGS Nr. 946/1811, zadnje mijenjan Zakonom koji je objavljen u BGBl. I Nr. 59/2017.
12. *Njemački Građanski zakonik*, Bürgerliches Gesetzbuch, od 18. kolovoza 1896., pročišćen tekst od 2. siječnja 2002. (BGBl. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738), zadnje mijenjan člankom 1. Zakona od 20. srpnja 2017. (BGBl. I S. 2787).
13. *Zakon o obveznim odnosima*, Narodne novine, br. 35/05, 41/08, 125/11, 78/15.
14. *Zakon o potrošačkom kreditiranju*, Narodne novine, br. 79/09, 112/12, 143/13, 09/15, 78/15, 102/15, 52/16.

Aldo Radolović*

Oliver Radolović**

Summary

SOME NEW REFLECTIONS ABOUT CIVIL - COMMERCIAL PARTICULARITIES OF MONETARY OBLIGATIONS

Money obligations are a very attractive legal category in civil and commercial law. In credit agreements, especially in consumer credits, it is extremely important.

The sole function of money is to represent value, and therefore it is irrelevant which currency is used by the contracting parties.

A fall in the value of money claims an adequate “matching”, which can be performed in more different ways.

A creditor is not entitled to get back a higher total amount of loan compared to the initial value, but anyway he may claim its real value, and, consequently, the same standard is applicable to the debtor when money value experiences appreciation.

Keywords: civil law, commercial law, money obligation.

Zusammenfassung

NEUE ÜBERLEGUNGEN ZU DEN ZIVIL- UND HANDELSRECHTLICHEN BESONDERHEITEN VON GELDVERBINDLICHKEITEN

Geldverbindlichkeiten stellen eine sehr attraktive Rechtskategorie im Zivil- und Handelsrecht dar.

Das steht in Kreditverträgen, insbesondere in Verbraucherkreditverträgen, im Vordergrund.

Das Geld hat aber ausschließlich die Funktion eines Wertmaßstabs. Deshalb ist es irrelevant, welche Währung die Vertragsparteien einvernehmlich feststellen.

Falls es aber zur Währungsabwertung kommt, sollte man den Geldwert “anpassen”, was auf mehrere Weisen durchgeführt wird.

Der Gläubiger ist nicht berechtigt, eine Kapitalsumme höher als die von ihm

* Aldo Radolović, Ph. D., Full Professor, Faculty of Law, University of Rijeka, Judge of the Constitutional Court of the Republic of Croatia (in retirement); radolovic47@gmail.com.

** Oliver Radolović, Ph. D., Assistant Professor, Juraj Dobrila University of Pula, Faculty of Economics and Tourism “Dr. Mijo Mirković”; oliver.radolovic@efpu.hr.

bezahlte Kapitalsumme zu bekommen, aber er ist auf die Beibehaltung ihres realen Wertes berechtigt. Das gleiche Recht wird auch dem Schuldner zugesprochen, wenn eine Währungsaufwertung besteht.

Schlüsselwörter: *Zivilrecht, Handelsrecht, Geldverbindlichkeit.*

Riassunto

ALCUNE NUOVE RIFLESSIONI SULLE PECULIARITÀ CIVILI E COMMERCIALI DELLE OBBLIGAZIONI PECUNIARIE

Le obbligazioni pecuniarie costituiscono una categoria giuridica particolarmente attraente nel diritto civile e nel diritto commerciale.

Nei contratti di credito, in ispecie nei contratti di credito al consumo, ciò viene in particolare rilievo.

Tuttavia, il denaro ha soltanto una funzione di valore, mentre è del tutto irrilevante in quale valuta le parti contrattuali lo esprimeranno.

La caduta di tale valore determina un'esigenza di "adeguamento" che viene realizzata in più modi diversi.

Il creditore non ha diritto ad ottenere un capitale superiore a quello che ha dato, ma ha diritto a mantenere il suo valore reale. Vanta certamente lo stesso diritto anche il debitore quando i movimenti pecuniari si muovono nel verso favorevole al creditore: quando, cioè, il denaro subisca un apprezzamento.

Parole chiave: *diritto civile, diritto commerciale, obbligazione pecuniaria.*